

NÉPZENE NÉPTÁNC NÉPI JÁTÉK

Főszerkesztő

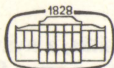
†DÖMÖTÖR TEKLA

Szerkesztő

HOPPÁL MIHÁLY

A szerkesztő munkatársa

NIEDERMÜLLER PÉTER és TÁTRAI ZSUZSANNA

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1990

A MAGYAR NÉPTÁNC KUTATÁSA

A magyar néptánc felfedezését – eltekintve néhány 17–18. századi idegen utazó és emlékiró említéseitől – a nemzeti öntudatra ébredés időszaka, a 18–19. század fordulója hozza meg. A magyar múlt, a nyelv, a népköltészet, a népdal, a népszokások iránti érdeklődés a néptáncra is kiterjed. A nemzeti művelődés úttörői a néptáncra is felhívják a figyelmet mint népünk jellemének egyik sajátos kifejezőjére. 18–19. századi versek, cikkek, tanulmányok, regényrészletek sora tanúskodik arról, hogy (Gvadányi, Dugonics, Csokonai, Sándor István, Berzsenyi, Czuczor, Garay János, Mátray Gábor, Vachot Imre, Arany János, Jókai, Mikszáth) mindazokat a vonásokat észrevették már táncainkban, amelyeknek tudományos meghatározására csak később került sor. A reformkori sajtó részletes képet ad arról, hogy a néptáncok szervesen beilleszkednek nemzeti törekvéseink nagyszabású programjába. A népies formakincsű műtáncok és a népi-nemzeti táncdivatot szolgáló zenedarabok egymást követik a 19. században.

A század második felétől a magyar zene- és népelet kutatói már tudatosabb képet adnak a néptáncokról. A kor zenetörténeti munkáiban (Ábrányi Kornél, Bartalus István, Káldy Gyula, Fabó Bertalan), a nyelvészeti folyóiratokban (Magyar Nyelvőr, Magyar Nyelv), a néprajzi munkákban és az *Ethnographia* korai évfolyamaiban (Résző Ensel Sándor, Zajzoni Rab István, Orbán Balázs, Lázár István, Moldován Gergely, Horger Antal, Kálmány Lajos) egymást követik a különleges néptáncokat (kállai kettős, csúrdöngölő, boricatánc) jellemző vagy tánc történeti adatokat ismertető közlések. A hajdútáncról folytatásos történeti vita is kialakult (*Ethnographia* 1905–1906. évfolyam). A századvég és századforduló kutatásainak eredményeként születik meg a magyar táncok első jelentős összefoglalása (Réthei Prikkel 1924). Réthei elsősorban a történeti források alapján tekintette át tánc kultúránkat, az akkor még virágzó táncfolklorra kismértékben támaszkodott. A táncok sajátosságait sokoldalúan – formai, zenei és nyelvi vonásaik felől – közelítette meg, s olykor még összehasonlításra is törekedett. Zenei tekintetben csupán a Kodály és Bartók előtti eredményeket ismerte, s még Seprődivel való kapcsolata sem (Almási I. 1976) ösztönözte néptáncgyűjtésre. Neki köszönhető viszont a magyar tánc történet forrásanyagának máig legteljesebb gyűjteménye és első értelmezési kísérlete. A néptánc kutatás alapvetésének szánt művének eredményeiről sejtette, hogy azok a néprajzi anyag megismerésével módosulni fognak.

A zenetörténeti és néprajzi szemléletet egyesítő Seprődi János a század elején ad szülőfaluja tánc- és zenekincséről példamutató áttekintést (Seprődi 1901; 1902; 1906; 1912), mely hosszú évtizedekig visszhang és – közvetlen tanítványi körén kívül – folytatás

nélkül marad. A történeti és néprajzi adatok egymást kiegészítő értelmezésére jóval Kodály és Bartók előtt példát mutat.

Bartók Béla és Kodály Zoltán tevékenysége közvetve a néptánc kutatást is érinti. Bartók tánc iránti érdeklődését nemcsak gyűjtési-lejegyzési kéziratai, népdalértelmező és rendszerező munkája, levelei és zeneművei tanúsítják, hanem nagyobb tudományos munkáinak tömör bevezetői, jegyzetei és tanulmányainak egy-egy megjegyzése is. Teljes részletességgel azonban csak posztumusz munkája (Bartók 1967) tükrözi ezt, ahol a hangszeres román népzene bemutatásakor hasonló terjedelmet szentel a táncnak, mint a hangszereknek. A néptáncok típusokban való szemlélete, a tánczenei tempó és ritmus rendszerező elvként való figyelembevétele mellett Seprődi után másodikként figyel fel a táncciklus fontos szerepére, amellyel még ötven évig senki sem foglalkozik a népzene- és néptánc kutatók közül. A filmmel való néptáncgyűjtésre Lajtha Lászlóval együtt (Lajtha 1929; Bartók 1936) hívják fel a figyelmet. Kodály pedig a történeti táncdivatok nyomainak vizsgálatára figyelmeztet (Kodály 1937), melyeknek kutatását Szabolcsi Bence folytatja (Szabolcsi 1972).

A magyar néptánc kutatás modern korszakának úttörői már a népzene kutatás mutatta úton járnak. Lajtha László, Gönyey Sándor, majd Molnár István táncgyűjtő tevékenysége a húszas évek végétől a negyvenes évekig terjedő korszakot fogja át. A néptáncok és népi tánczene feltárását és rögzítését nagymértékben segítette a harmincas években kialakuló Gyöngyösbokréta mozgalom, mely időlegesen Györffy István (1942), Viski Károly (1937), Tálasi István, Fél Edit, sőt külföldi kutatók figyelmét (Rearick 1939) s a korabeli táncpedagógusokét is a néptánc felé terelte (Elekes 1947). A csaknem másfél évtizeden át évenként ismétlődő s egyre bővülő előadás-sorozatokon az ország majd 100 községének parasztcsoportjai mutatták be nagyrészt hiteles folklórműsorukat kissé színpadra rendezett formában (Pálfi 1970).

E korszak gyűjtéseit már a táncok és tánczene pontos megörökítése jellemzi: a mozgófilm (K. Kovács 1956), a fonográf- és gramofonfelvétel (Lajtha 1954a; 1954b; 1955), a fénykép, az elemző szöveges leírás, sőt végül a néptáncok korszerű lejegyzésére legalkalmasabb Lábán-táncjelírás is gyarapítja a tánc kutatás korszerű eszközeit (Lugossy-Gönyey 1947; Lugossy 1956; Szentpál M. 1964–1973).

Az 1945-ig végzett néptáncgyűjtés a magyar nyelvterület szinte minden részét s minden fontosabb tánc típusát érintette ugyan, de a kutatópontok és a rögzített táncváltozatok száma még csekély volt. Lajtha és Gönyey európai távlatú kitekintést ad tánc kultúránkról, de a táncok elemző leírását még alig végzik el. Ennek újszerű pótlására törekszik Molnár István a filmről lejegyzett egyszeri, rögtönzött táncfolyamatok közreadásával, mely sokáig a legnagyobb, rendszerezett, motívumokra bontott hiteles néptáncgyűjtemény (Molnár I. 1947). Ugyanakkor a Lábán-táncjelírás korai térhódítását jelzi Magyarországon az első, kinetográfiát alkalmazó magyar táncgyűjtemény (Lugossy-Gönyey 1947).

A néptánc kutatás valódi virágzása 1945 után következett be. Ettől kezdve államilag támogatott üggyé válik. A Néptudományi Intézet és a Magyar Táncszövetség szervezésével az intézményesen meginduló néptánc kutatás útját Tálasi István és Ortutay Zsuzsa egyengetik (Morvay 1949). Az ötvenes évektől a Népművészeti-Népművelési Intézet és az Országos Néprajzi Múzeum, 1965-től pedig az MTA Népzene kutató Csoportja, majd 1974-től ennek jogutódja, a Zenetudományi Intézet lett a néptánc kutatás gazdája. Emellett a hivatásos népi együttesek (Állami Népi Együttes, Honvéd Művészegyüttes) és egyes

vidéki múzeumok (Debrecen, Székesfehérvár) is végeztek rendszeres táncgyűjtést. A hivatásos táncfolkloristák a koreográfusok és táncpedagógusok széles körére támaszkodva végezheték az egyre nagyobb arányú gyűjtőmunkát. A tudományos munka és a néptáncmozgalom termékeny kölcsönhatásának is köszönhető, hogy a magyar néptánc kutatás eredményei világviszonylatban is számottevőek (Martin 1965b, 1976; Pesovár E. 1970a).

Közgyűjteményeink (MTA Zenetudományi Intézet, Országos Néprajzi Múzeum, Állami Népi Együttes) ma együttesen mintegy 170 ezer méter mozgófilmet őriznek (ebből 40 ezer méter már hangos vagy hangosítható felvétel), ami kereken 15 ezer táncváltozat rögzítését jelenti, összesen 1100 községből (szlovákiai, romániai és jugoszláviai magyar településeket is beleértve). Emellett jelentős nemzetiségi és szomszéd népi összehasonlító táncanyag gyűlt össze, sőt távolabbi, európai, afrikai, ázsiai táncokat is tartalmaznak gyűjteményeink. A Lábán-táncjelírás a néptáncok lejegyzésének kizárólagos módszerévé vált, 1953 óta ezt a közlés módot alkalmazzák a néptánc kiadványok. Kialakult a néptáncok elemzésének sokoldalú módszere, mely a magyar folklorisztikai és népzene kutató iskola eredményeit együttesen érvényesíti. Különösen fontos volt az egyéni jellegű, rögtönzött szerkezetű magyar néptáncok rendszerezéséhez a szerkezeti-formai elemzés szempontjainak kidolgozása. Tánc kutatásunk a néptáncot és a népi tánczenét, ezek történeti fejlődésének, rétegződésének kérdéseit szoros összefüggésben tanulmányozza, mivel a magyar népzene kutatás eredményei ebben alapvető támpontot jelentenek. Mind ezt szervesen egészíti ki a néptáncok életének, társadalmi szerepének kutatása. A néprajzi vizsgálatok eredményeinek a tánc történeti adatokkal való együttes értékelése napjainkig a magyar tánc kincs történeti stílusrétegeinek s főbb dialektusainak átfogó körvonalazását eredményezte (Martin 1970–1972).

A magyar tánc kutatás mindinkább előtérbe kerülő feladata a szomszédos kelet-európai népek tánc kincsével való összehasonlító vizsgálatok elmélyítése, majd további európai kiszélesítése. Enélkül jellegzetes táncfajtáink kialakulása éppúgy tisztázatlan marad, mint tánc kincsünk helye és szerepe az európai tánc kultúrában. Ezzel tánc kutatásunk a szűkebb keretektől kilépve magasabb szinten szolgálhatja az egyetemes néprajzot és művelődéstörténetet. Ezt az utóbbi másfél évtizedben kialakuló nemzetközi együttműködés (az IFMC Koreológiai munkacsoportja) is elősegíti (Petermann 1965; IFMC Study Group 1972).

A magyar tánc kutatás eredményeit közvetlenül tükröző közlemények imponáló mennyisége ellenére sem kezdődött még el a hatalmas gyűjtött anyag rendszerezett forráskiadása. Ez pedig a táncaink tipológiájára, táji tagoltságára, fejlődéstörténetére, összehasonlítására vonatkozó kutatásoknak éppúgy sürgető alapfeltétele, mint eddigi ismereteink korszerű szintézisének.

A NÉPTÁNCOK ELEMZÉSE ÉS RENDSZEREZÉSE

A néptáncok tudományos vizsgálata csupán a tánc alkotóelemeinek együttes figyelembevételével történhet. A tánc kutatást máig bizonyos egyoldalúság jellemzi, vagyis a néptánc összetett jelenségének többnyire csak egyik vagy másik tényezőjét szokták gyűjteni, kutatni, s kiragadva összehasonlítani, noha komplexitását általában mindig hangsúlyozzák.